

A Debreceni Egyetem története, 1912–2012 / főszerk. Orosz János; szer. ifj. Barta János. – Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó Debreceni Univ. Press, 2012. – 576 p.

ISBN 978-963-318-190-4

Centenáriummi visszapillantás: a Debreceni Egyetem története

Száz éves a Debreceni Egyetem. Maradandó előzményeket követően, világháborúk viharában, diktatúrák árnyékában, egy ideig szétdarabolva, majd újra integrálva és kibővítve egy évszázada áll a magyarországi felsőoktatás és tudomány szolgálatában. Könyvtára immár hat évtizede nemzeti gyűjtőkörű intézmény, a hazai könyvtári kultúra egyik számottevő, meghatározó műhelye, bázishelye. A tanintézet léte kiváló példa a helyi, a nemzeti (országos) és az egyetemes értékek elválaszthatatlan voltára, szoros és szerves egységére. Az itteni oktató és kutató munka, az itt folyó élet kiszakíthatatlan része az alföldi civisváros mindennapjainak, központi (vagy fő-) épülete felavatása óta (éppen nyolcvan esztendeje) a település egyik jelképe. Ma már a magyar szellemi élet (tudomány, irodalom, művészet stb.) elképzelhetetlen a debreceni universitas nélkül; másként fogalmazva: a debreceni egyetem és könyvtára a nemzeti kulturális örökség kimagasló, a múltba és jövőbe messze mutató értéke. Csak néhány adat a jelenből: nemrég nyerte el a kutatóegyetem címet; tizenöt karával, számtalan szakjával, a legtöbb doktori iskolával itthon a legszélesebb választékot kínálja a tanulni vágyó fiataloknak; az aktív hallgatók száma a hazai egyetemek között itt a legmagasabb (mintegy harmincezer fő), akiknek egytizede külföldi diák. Jeles professzorai és tehetséges tanítványai révén világszerte ismertté és elismertté vált a neve, a közelmúltban az ún. nemzetközi toplistára (az egyetemek ezres rangsorába) is felkerült.

Az 1912-ben, a XXXVI. törvénycikkel alapított intézmény vezetése jó ideje készült a centenárium méltó megünneplésére. Csaknem magától értetődő volt, hogy ez alkalomból megszületik egy átfogó történeti áttekintés is, amely – első hallásra szinte hihetetlen – lényegében hiányzott. Az előkészítő bizottság bölcs döntéssel az egyetem Történelmi Intézetét kérte fel a kötet munkálatainak megszervezésére és irányítására. Az Intézet korábbi igazgatója, ifjabb *Barta János* professzor – akinek a neve számos történettudományi értekezés és ismeretterjesztő könyv szerzőjeként a könyvtárosok körében igencsak jól ismert – látta le a szerkesztői teendőket; ő megnyerte a közreműködésre a részegységek kép-

viselőit, és bevonta a munkába doktoranduszai némelyikét is. Majd *Orosz István* akadémikus vállalta a főszerkesztői feladatok elvégzését és felelősségét. A két történész ilyen mérvű, mondhatni meghatározó együttes részvétele rendkívül előnyösen hatott a kiadvány szemléletére, szerkezetére, tartalmára és színvonalára. A mostanság divatos szóval élve: a teljesítmény professzionális. A Debreceni Egyetemi Kiadó (Debrecen University Press) gondozásában és a nagyhírű Alföldi Nyomda igényes kivitelezésében napvilágot látott végterméknek – az első bekezdésben kifejtett okok folytán – ott (lenne) a helye minden nagyobb hazai bibliotékában. A külsejében is impozáns kötet mintegy ötszáz sűrűn nyomott szövegdoldal, több mint harmincöt oldalra rúgó adattárat, továbbá húsz oldalnyi forrás- és irodalomjegyzéket tartalmaz. Informatív erejű a képanyag is, amelyet szintén ifj. Barta János állított össze – *Juha Enikő* könyvtáros és *Király Sándor* helybeli történész segítségével. Az első kötéslapon két régebbi fotó, a hátsó kötéstáblán az egyetem szimbóluma, a kollégiumi örökség gyanánt átvett gerundium látható.

Elgondolásaikról és megfontolásaikról (amelyeket nyilván egyeztettek az intézmény vezetőivel) a két szerkesztő rövid előszava tájékoztat. Három szempontot feltétlenül indokolt kiemelni, mert ezek jelentős mértékben befolyásolták a kiadvány tartalmát.

Mindenekelőtt messzemenően figyelembe vették azt a tényt, hogy a debreceni felsőfokú oktatás igen hosszú múltra tekint vissza. Hiszen az 1538 óta működő református iskolának már a 16. század végén volt felső tagozata, amit az egyetem elődjeként tisztel, ahogy az első fejezet címében olvasható: „*A Debreceni Egyetem bölcsője a város Református Kollégiuma*”; és az 1950-ben elszakított Református Teológiai Akadémia, illetve a magasabb szintre emelt Református Hittudományi Egyetem az universitással mindig és most is bensőséges kapcsolatban állt, illetve áll. (Az előzmények között tartják számon az agrár-felsőoktatás debreceni tanintézeteit is.)

A másik megemlítendő sarkalatos vonás a hazai történetírói gyakorlatban meglehetősen szokatlan belső tagolás: a szerkesztők ugyanis nem

a köztörténeti periódushatárokhöz igazodnak, hanem az egyetem fejlődésének – olykor az ún. nagypolitika által rákényszerített – változásait követik. Ily módon három markáns szakaszt különíthettek el. Az első az alapítástól (1912-től) az 1940–50-es évek fordulójáig terjedt; ezután következett be a szétdarabolás: a jogi kar szüneteltetése, a teológiai kar átirányítása a Tiszántúli Református Egyházkerülethez, az orvosi kar önállósítása 1951-ben Debreceni Orvostudományi Egyetem néven; igaz, 1949-ben létrejött a Természettudományi Kar, ez és a Bölcsészettudományi Kar alkotta az 1952-ben Kossuth Lajosról elnevezett Tudományegyetemet. A második szakasz valamivel hosszabb időt, csaknem fél évszázadot ölelt fel, és magában foglalta az ún. rendszerváltás utáni első évtizedet is. Azt újabb átszervezés, az integráció követte, vagyis a harmadik periódus kezdete az ezredfordulóra datálható: az országgyűlés ismét törvényt alkotott, és 2000. január 1-jei hatállyal létrehozta a Debreceni Egyetemet. Ebben egyesült a korábbi KLTE (amelybe 1995-ben beolvadt a hajdani Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola helyi tagozata), a DOTE, a Debreceni Agrártudományi Egyetem, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola debreceni konzervatóriuma (1998-ban szűnt meg a fővárosi fennhatósága) és a Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskola. A kormányzat akadályt gördített az egyházi tanintézetek (a Református Hittudományi Egyetem, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola) integrálása elé; ezek és a Magyar Tudományos Akadémia Atommagkutató Intézete társulási szerződést köthettek az egyetemmel.

Körültekintően mérlegelték a szerkesztők azt az összefüggést is, amely csak a centenáriumi előkészületek összességének ismeretében értelmezhető. Az elmúlt években vagy még korábban az egyetem és részegységei, továbbá a kollégium és a tanítóképző főiskola történetéről szép számmal jelentek meg monográfiák, folyóiratcikkek, tanulmánykötetek; ezeket a már említett irodalomjegyzék felsorolja, sőt a fontosabb darabokat az előszó is kiemeli. Várható, hogy a most ismerttetett jubileumi kiadványt továbbiak követik majd (néhány már napvilágot is látott), köztük

a részletesebb kari históriák. Tehát a centenáriumi visszapillantás, összefoglalás szerkesztői és szerzői – akik alapos forrásfeltáró munkát is végeztek – nyugodtan hagyhatták a részkérdések, részadatok tárgyalását, bemutatását a kísérő tanulmányokra, fotó- és adattárakra. E megjegyzés kapcsán kell kitérni arra a szerkesztői elhatározásra, hogy – elsősorban terjedelmi okokból – erőteljesen korlátozták a hivatkozások, vagyis a lapalji jegyzetek számát. Érdemes szó szerint idézni az előszó idevonatkozó mondatát: „...a nagyszámú irodalmi hivatkozást mellőzzük, s a szöveges részben legfeljebb az idézett szövegek helyét, továbbá – hogy illusztrálhassuk szerzőink elkötelezettségét az eredeti anyagok feltárására – a levéltári hivatkozásokat hagyjuk meg.”

Célszerű egy röpke pillantást vetni a kötet egyes írásaira és azok szerzőire is, mert a felsorolás (a számbavétel) világosan tükrözi a sokrétű és gazdag tartalmat, az ily módon is érzékelhető szakzszerűséget. Az első közleményben – címét már idéztük – *Fekete Károly*, a Református Hittudományi Egyetem professzora a Kollégium és tagozatai (a teológiai, a jogi és a bölcsészeti akadémia) közel háromszázhetvenöt éves fejlődését ismerteti. *Szász Gábor*, a Debreceni Egyetem professor emeritusa az 1868–1944 között működő itteni gazdasági tanintézetekről szól: „*A debreceni agrár-felsőoktatás kialakulása*”. Egy fiatal történész, *Mudrák József* (aki a közreműködők névsorában „ügyvivő szakértő”-ként szerepel) a törvénybe iktatás előtti fél évszázad politikai és szellemi küzdelmeit taglalja: „*Egyetemalapítási tervek és a Debreceni Tudományegyetem megalakulása*”.

Mint ahogy szó esett róla, a következő, második részt az 1912 (vagy ha az oktatás tényeges megindulásának évét számítjuk: 1914) és 1949/1950 közötti időszak fejleményeinek szentelték. *Mudrák József* és a szintén ifjú *Király Sándor* „*Felépítés, működés, oktatás, tudományos munka*” címmel voltaképpen ún. kerettörténetet ad; egyebek között itt olvasható a mindenkori köz- és politikai háttér rajza, részletesen írnak a szervezeti kérdésekről, a klinikák és a szerfelett látványos központi objektum felépítéséről, a tanárokról és a hallgatók összetételéről, a háborús

megpróbáltatásokról és a második világháború utáni szocialista átmenetről. Majd egy-egy tanulmány mutatja be az akkori négy kart: előbb a kollégiumi bázison megszervezett református hittudományi (*Fekete Károly*), jog- és államtudományi (*Hollósi Gábor*, a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa, egykori debreceni PhD-hallgató és *P. Szabó Béla* egyetemi tanár, jogtörténész) és bölcsészettudományi (természettudományi tanszékekkel – *Mudrák József*), aztán a teljesen újonnan alapított orvostudományi (*Kapusz Nándor* főtanácsos és ifj. *Barta János*) kart. Noha a korabeli közfelfogás a bölcsészettudományi tárgyak oktatásában a tudósképzést részesítette előnyben, fontos szerepet játszottak a tanárképzés fórumai, így a Gyakorló Gimnázium is, amelyek kellő helyet kaptak az összefoglalásban: „*Tanárvizsgáló Bizottság, Tanárképző Intézet*” (szerzője *Orosz Gábor* nyugalmazott egyetemi docens, a neveléstörténet művelője). *Kerepeszki Róbert* egyetemi tanársegéd (ő szintén a Történelmi Intézetben szerzett PhD-minősítést) „*Diákegyesületek a két világháború között*” címmel értekezett. Az immár harmadszor említendő *Király Sándor* három rokon területet vizsgál: „*Diáksegélyezés, kollégiumok, sport*”.

A széttagoltság korát (1949/1950–1990) áttekinthető részről kimaradt az ifjúsági mozgalmakkal, a diákotthonokkal, az ösztöndíjakkal és a sportélettel foglalkozó fejezet, mivel a szerkesztők véleménye szerint az erősen centralizált rendszerben egyedi helyi vonások aligha mutathatók ki. Viszont ide illesztették be az Egyetemi Könyvtár történetéről szóló tanulmányt; erre később még okvetlenül vissza kell térni. „*A Kossuth Lajos Tudományegyetem*” intézménytörténetét ifj. *Barta János* foglalta össze. „*A Bölcsészettudományi Kar*” öt évtizedét *Bársony István* nyugalmazott egyetemi docens, történész-kutató, „*A Természettudományi Kar*” és intézetei egyidejű múltját *Bazsa György* professor emeritus, a Kar egykori dékánja, a KLTE utolsó rektora vázolta. A pártállam rendelkezése folytán egyházi fenntartásba került Református Teológiai Akadémiáról és az ebből magasabb szintre emelt Hittudományi Egyetemről igazán

hivatott szerző, a teológus Fekete Károly írt. Az ugyancsak állami döntés nyomán kivált Orvostudományi Egyetem tevékenységét Kapusz Nándor és *Petrovics Alica* ügyvivő szakértő (mindketten a Konferencia Központ – Orvostörténeti Gyűjtőhely munkatársai) ismertette. Természetesen itt is olvashatunk – Szász Gábor tollából – a mindvégig különálló debreceni agrár-felsőoktatás korabeli (1945–1999 közötti) helyzetéről, így sorrendben a Mezőgazdasági Akadémia, az Agrártudományi Főiskola, majd Egyetem sorsáról.

A címében feltüntetett évszám (2000-től) szerint alig több mint tíz esztendő töl fel az utolsó rész; valójában az újraegyesülést és a bővülést előkészítő, az ún. rendszerváltás teremtette kedvező feltételek között kibontakozó erőfeszítésekről is született egy indító fejezet – „*Universitas Egyesülés, Egyetemi Szövetség*” –, amelynek szerzője, *Nagy Sándor* nyugalmazott egyetemi docens, kísérleti fizikus, maga is aktív részese volt ennek a folyamatnak. A következő fejezetek megírására a hivatali apparátus két vezető személyiségét kérték fel: *Turi Gábor*, a Külső Kapcsolatos Igazgatóságának igazgatója „*Az integrált egyetem (2000–2010)*”, *Pilishegyi Péter*, a Hallgató Kapcsolatok Igazgatóságának igazgatója „*Hallgatói érdekképviselet az integráció időszakában*” címmel fejtette ki mondandóját. Sajátos megoldással találkozunk a befejező szakaszban: itt – „*Új képzési irányok, új karok*” – az érintett egységek kollektív beszámolóit igazolják, szemléltetik a debreceni egyetemi képzés és kutatás sokszínűségét. Az utóbbi két évtizedben beolvadt, újjászervezett vagy létesített karok az alábbiak: műszaki, zeneművészeti, gyermeknevelési és felnőttképzési (Hajdúböszörményben), közgazdaság- és gazdaságtudományi, állam- és jogtudományi, egészségügyi (Nyíregyházán), fogorvos-tudományi, gyógyszerésztudományi, népegészségügyi, gazdálkodástudományi és vidékfejlesztési, informatikai. Van még függelék is, amelynek első része az „*Egyetemi és kari vezetők névsora 1914–2012*” című lista (benne az egyetemi könyvtár igazgatóival), az igencsak termékeny *Mudrák József* munkája.

Egy könyvtártudományi folyóirat, vagyis a

Könyvtári Figyelő érdeklődő olvasói nyilván felfigyeltek a fentebb már jelzett örvendetes tényre: a centenáriumi egyetem-történetben külön közlemény foglalkozik a – hivatalos nevén – Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár múltjával. Szerzője ki lehetne más, mint *Virágos Márta*, a 2001-ben integrált intézmény főigazgatója. Valószínűleg a szerkesztők határoztak úgy, hogy ezúttal nem követik a könyv egészére jellemző kronológiai bontást, hanem a bibliotéka fejlődését tizenöt oldalon (386–402. p.) egy-egy időrendben jelenítik meg a kezdetektől napjainkig. Talán ezzel magyarázható a puritán címadás is: „*Az Egyetemi Könyvtár*”. Az esszé már önmagában véve is kivételes jelentőséggel bír: bár a könyvtár (pontosabban: a könyvtárak) történetéről korábban is jó néhány dolgozat napvilágot látott, átfogó történelmi áttekintés most jelent meg először. Tovább fokozza a fejezet értékét a szöveggörnyezet, nevezetesen az, hogy egy fontos, igen színvonalas művelődéstörténeti tanulmánykötetben adták ki. Ennélfogva közvetlenül hozzájárulhat – a kölcsönösség jegyében – az anyaintézmény történetének alaposabb megismeréséhez, árnyaltabb értelmezéséhez is. (Közbevetőleg megjegyezhető, hogy a jubileumi kötet több fejezetében is fel-felbukkannak szórványos adatok az egyetemi, a kollégiumi, a kari és a tanszéki kollektiókról.) *Virágos Márta* támaszkodott a nyomtatott szakirodalomra, valamint újabb irat- és kéziratári kutatásokat is folytatott. A rendelkezésére bocsátott korlátozott terjedelemben viszonylag sok adatot mozgat, igyekszik megragadni a jellegadó mozzanatokot és tendenciákat, végiggondolt megállapításai hitelesek. Nem sokat időzik a könyvtáralapítás késedelmes voltánál (1918. május 1-jén nyílt meg), a Református Kollégium gyűjteményének tervezett átvétele körüli, elhúzódó vitákkal, hiszen ezt a kérdést elődei megnyugtatóan tisztázták. Az integráció előtti korszak tárgyalásakor elsősorban az igazgatók munkásságára koncentrált. Megpróbál igazságot szolgáltatni a kortársak által gyakran megvádolt *Medveczky Károlynak*. Magasra értékeli az 1945-ben méltatlanul félreállított *Nyireő Istvánnak* az állományszervezésben, a Kner-gyűjtemény megszerzésében, a

nagyszerű könyvtárhelyiségek kialakításában és a külföldi kapcsolatok kiépítésében játszott szerepét. (Tegyük még hozzá: egyetemi magántanárként könyvtári alapismereteket is oktatót a hallgatónak.) Hasonló elismerő mondatokat fogalmaz a legendás *Kovács Mátér*ről, különösen kiemeli a köteles példány-jog kivívását (1952-től). Utódja, *Csúry István* egész életében e könyvtárt szolgálta, munkaszervezési kísérletei és eredményei, elméleti fejtegetései és nemzetközi feladat-vállalása szintén országos hatásúak; az ő idejében, 1976-ban nyilvánították második nemzeti könyvtárrá az egyetemi bibliotékát. Az ő szellemében folytatta a vezetői munkát – persze a változó körülményekhez igazodóan eltérő módszerekkel és eszközökkel – *Gomba Szabolcsné*. Az integráció bonyolult folyamatát, vagyis a debreceni egyetemi és volt főiskolai könyvtárak egyesítését *Lévay Botondné* vezényelte le. Az egyesülés napjától, 2001. január 1-jétől tehát több mint tíz esztendeje áll az intézmény élén a dolgozat szerzője. Virágos Márta irányításával – hogy csak egy-két momentumra utaljunk – épült fel a Társadalomtudományi és az Élettudományi Könyvtár, fellendült az elektronizáció, megindult a kollekción értékes darabjainak, a Tiszántúli kulturális örökségének digitalizálása, a DEA (Debreceni Egyetem Elektronikus Archívuma) és az egyetemi Publikációs Adatbázis megteremtése. (Megint csak tegyük hozzá valamit: a könyvtár az informatikus könyvtáros szak létrejötté, 1989 óta tevőlegesen közreműködik a hallgatók képzésében, itt van az első számú gyakorló helyük, majd nagyon sokan itt vállalnak munkát.) A jövő biztató: az Európai Unió támogatása új távlatokat nyithat a könyvtár

tevékenységében, felgyorsulhat a modernizáció, „*melyet a könyvtár vezetése és minden munkatársa az elődöktől örökölt értékekre alapozva fog megvalósítani.*”

Talán nem túlzás azt állítani, hogy „A Debreceni Egyetem története 1912–2012” remek kiadvány. Közzététele a jubileum szó régi értelmezésében örömmünne; a magyar művelődés, a magyar oktatásügy és a hazai könyvtári kultúra igazi ünnepe. Rengeteg információt, táblázatot, grafikont közöl, tényei, leírásai, elemzései hitelesek és jól dokumentáltak, noha a gyűjteményes köteteknél elkerülhetetlen egyenetlenség is megtalálható benne. Az érvelés rendszerint meggyőző, a fényképek beszédesek. Eredményesen idézi fel az egyetem és az egyetemes tudomány fejlődésében különleges érdemeket szerzett tanárok és kutatók alakját. Csak sajnálni lehet, hogy most is hiába keressük a hazai történettudományi munkákból gyakran hiányzó mutatót – minden bizonnyal idő hiányában nem készült el. A szerkesztők tudatos és egyértelmű szándéka volt – és ezt a célkitűzést a munkatársaikkal sikerült elfogadtatni – a tárgyilagosságra törekvés. Annak ellenére, hogy a szerzők a közelmúltról számtalan személyes emléket őriznek, és érzelmileg a korábbi időszakhoz, azok eseményeihez, szereplőikhez szintén kötődhetnek, az esetleges szubjektív elfogultság a megengedhetőség határain belül marad. Könyvtárosként, érdeklődő olvasóként kíváncsian várjuk a folytatást, a további centenáriumi összeállításokat, köztük a Fábian István rektor köszöntőjében megígért Egyetemtörténeti lexikont.

Bényei Miklós

